

הרב אורי סמט

הבאת ספר תורה מבית הכנסת למניין שמחוצה לו

א. מבוא

בתקופה שבה פשה בעולם נגיף הקורונה, נאלצו רבים להתפלל במניינים במרחבים פתוחים. אחת השאלות ההלכתיות שעלו היא אם מותר להוציא מבית הכנסת את ספר התורה למניינים שבמרחבים הפתוחים, בין אם מדובר על חצר בית הכנסת ובין אם מדובר על מרפסות, חצרות פרטיות ושטחים פתוחים אחרים.

שאלה זו עולה לא רק בעתות צרה¹ אלא גם בעתות שגרה, והמקרים מגוונים: בית האבל, מניין הפורש זמנית מבית הכנסת מסיבות שונות (נוסח התפילה, אופי התפילה, שעת התפילה, שמחה משפחתית, חוסר מקום בבית הכנסת וכו'), טיול, פיצול למניינים בשמחת תורה, הקפות מחוץ לבית הכנסת ועוד. בכל המקרים הללו ובעוד שלא הזכרנו עולה השאלה אם מכבודו של ספר התורה לטלטלו אל מחוץ למקומו בבית הכנסת בגלל צרכים מעין אלה שהזכרנו. מובן שגם שאלת ה"איך" מתעוררת, כלומר, אם וכאשר התרנו לטלטל, היאך היא הדרך הנכונה לטלטלו כדי לשמור על כבודו.

אחת הפסיקות המוכרות בציבור והמובאות בספרי הלכה שונים מהדורות האחרונים היא החובה להשאיר את הספר במקום החדש למשך שלוש קריאות. מקור לזה מצאנו בערוך השולחן (או"ח קלה, לב):

1 בסדר תעניות המופיע במשנה, תענית ב, א נאמר שמוציאין את התיבה לרחובה של עיר. ייתכן שהיה ניתן ללמוד משם שלכל הפחות בעת צרה הדבר מותר. אלא שהגמרא שם (טו ע"ב) הסבירה שהדין נאמר רק בתעניות גשמים מסוימות - שבע התעניות האחרונות - ולא בכל תענית ציבור. בוודאי שקשה ללמוד מכך לתפילות רגילות שאינן תפילות תענית, והוצאת הספר היא לשם קריאה בפרשת השבוע כרגיל.

והמנהג לדקדק שיקראו בה ג' פעמים דזה מקרי כקביעות ואין בזיון במה שטלטלוה מביהכ"נ, אבל בפחות מג' פעמים טלטלוה לצורך עראי ויש בזיון אף אם הביאוה מקודם...

הנחיה זו מקשה מאוד כשמתפללים בשטח פתוח, שבו אין מקום בטוח להשארת ספר התורה. לא זו אף זו, היא מקשה גם במקרים של תפילות בבתים כגון בתי אבל, שכן נוכח העובדה שמשכה של אבלות הוא לכל היותר שבעה ימים ולפי המנהג המקובל האבל יוצא בשבת לבית הכנסת, הרי שברוב המקרים לא יהיו שלוש קריאות בבית האבל, אלא אולי שתיים: בימי שני וחמישי.² משום כך נוהגים בחלק מהמקומות להתאסף בבית האבל לתפילת מנחה בשבת כדי להשלים את הקריאה השלישית. אולם כידוע לא כל אבל יושב בביתו במשך שבוע שלם, וישנן אבלויות קצרות שהחג מפסיק אותן. כשמדובר על מניינים ארעיים או על טיולים, ברור שהדרישה לקרוא בספר במקום החדש שלוש קריאות קשה יותר.

נבקש אפוא בדברים שלהלן לברר את מקור המנהג לקרוא בספר שלוש קריאות, ונשאל אם אכן זו דרישה הלכתית שאין להקל בה.³

ב. מקורות הדין

שאלת הוצאת ספר תורה ממקומו נידונה בתלמוד הירושלמי במסכת יומא (ז, א) בסוגיה העוסקת בהבאת ספר תורה לכהן הגדול במהלך עבודת יום הכיפורים לשם קריאה בו. וכך נאמר שם:

בכל אתר את אמר הולכין אחר התורה⁴ והכא את אמר מוליכין את התורה אצלן, אלא על ידי שהן בני אדם גדולים התורה מתעלה בהן. והא תמן

2 ראה שו"ת קניין תורה, ח"ד סי' יח: "וכפי הנ"ל מהשו"ע ורמ"א דבשבת האבל נכנס לביהכ"נ הרי ברוב ימי השנה לא מתרמי קריאה בס"ת ג' פעמים בתוך השבעה דחול".

3 אחר כותבי את המאמר הראוני מאמר ארוך ומקיף על הנושא שנכתב לפני שנים אחדות: הרב א"ז שנעעבאלג, "דיני טלטול ספר תורה", בית ועד לחכמים (סאטמער) ה (תשרי תשע"ה), עמ' קט-קמא. המאמר סייע בידי בליבון הנושא מחדש, אולם גם אחר קריאת דבריו על משמרת אעמודה, והגישה שתוצג כאן בניתוח הנושא ובמסקנות ההלכתיות תהיה שונה לחלוטין מגישת הרב שנעעבאלג.

4 על מקורה של הנחת היסוד של הירושלמי ראה שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' טז אות י, שהביא את הפסוק "אחרי ה' אלהיכם תלכו" ואת דרשת הגמרא בסוטה עליו. בתשובה שם עורר על הבאת ספרי התורה אל רחבת הכותל המערבי הפתוחה מהאזור המקורה.

מייבלין אוריתא גבי ריש גלותא, אמ' ר' יוסה ביר' בון תמן על ידי שזרעו שלדוד משוקע שם אינון עבדין לו כמנהג אבהתהון.⁵

הראשונים הוציאו את דברי הירושלמי מהמקדש והחילום גם על הגבולין. דומה שהראשון שעסק בכך היה ר' שמשון משאנץ שדבריו הובאו בפסקי רבנו יחיאל מפריש:⁶

כתב רבי' שמשון שאין להביא ספר תורה בבית האיסורין גם בראש השנה ויום הכפורים מיהך דירושלמי דסוף פ' בא לו בכל אתר את אמר הולכין אחר ספר תורה והכא מביאין אצלו ספר תורה, מתוך שהם גדולים התורה מתכבדת בהן.

דברים אלו הובאו בשו"ת מהר"ם מרוטנברג (דפוס פראג, סימן כג):⁷

בני אדם החבושין בבית האסורים אין מביאי' אצלם ס"ת אפי' בר"ה ויו"כ מדאמר בירושלמי פ' בא לו (ה"א) בכל אתר את אמר הלך אחר תורה והכא את אמר מוליכים התורה אצלם...

דבריו הובאו להלכה בספר המרדכי, ראש השנה סי' תשי': "מצאתי בתשובה אחת...", ומכאן והלאה פוסקים רבים ציינו דין זה בשם "המרדכי".

ר' יוסף קארו ציטט בבית יוסף את דברי המרדכי פעמיים בחלק אורח חיים - פעם בהלכות קריאת התורה (סי' קלה) ופעם בהלכות ראש השנה (סי' תקפד), ושוב הפנה לשם בהלכות ספר תורה (יו"ד סימן רפב). וגם בשולחן ערוך הביא את

5 בבית יוסף, או"ח סי' קלה הביא את דברי הירושלמי וגרס בסופם: "אינון עבדין ולא כמנהג אבותיהם", "ולא" בא', היינו שבבית ראש הגולה עושים שלא כדין, וכן נראה שגרס במרדכי שיובא להלן. אולם גרסה זו אינה מופיעה בירו' הנדפס שבידינו וגם לא בנוסחים המדויקים, ראה האקדמיה ללשון העברית, תלמוד ירושלמי על פי כתב יד סקלינגר 3, ירושלים תשס"א, עמ' 593. רבנו חננאל על הבבלי, יומא סט ע"א, גורס בהשמטת המילה הזאת: "אינון עבדין כמנהג אבהתהון".

6 א"ד פינס, פסקי רבינו יחיאל מפאריש והוראות רבני צרפת, ירושלים תש"ם, סימן יד, עמ' 17.
7 על תשובות בשו"ת מהר"ם מרוטנברג שלא הוא כתבן ראה ש' עמנואל, "תשובות מהר"ם מרוטנברג שאינן של מהר"ם", שנתון המשפט העברי כא (תשנ"ח-תש"ס), עמ' 149-205. לאור ההבנה שהתשובה שלפנינו אינה מידו של מהר"ם, ברי שלא יהיה זה נכון לקשר את התשובה לביוגרפיה של מהר"ם מרוטנברג שכללה מאסר בבית האסורים. על הפרשייה העגומה הזאת ועל השפעתה על יצירתו של המהר"ם מרוטנברג ראה אצל אב ובנו: י' עמנואל, "דברי מהר"ם מרוטנברג בשנות מעצרו", המעין לג, ג (תשנ"ג), עמ' 1-6; הנ"ל, "עוד על דברי מהר"ם מרוטנברג במעצרו", המעין לג, ד (תשנ"ג), עמ' 68-69; ש' עמנואל, "האם סירב מהר"ם מרוטנברג להשתחרר מבית הכלא?", נטועים יט (תשע"ד), עמ' 155-169.

הדברים להלכה פעמיים. בהלכות קריאת ספר תורה בסימן קלה סעיף יד כתב:
בני אדם החבושין בבית האסורין, אין מביאים אצלם ספר תורה אפילו
בר"ה ויוה"כ.

וגם בהלכות ראש השנה (או"ח תקפד, ג) פסק באותה לשון.⁸

מדברי המחבר נראה לכאורה שאין להתיר את הדבר בשום מקרה. המחבר על
פי המרדכי נקט במכוון מקרי קיצון הן מבחינת רמת האונס שיש לאלו הרוצים
שיביאו אליהם ספר תורה - היותם חבושים בבית האסורים, הן מבחינת רמת
הנחיצות של הספר: "אפילו בר"ה ויוה"כ". גם בשילוב שתי הנסיבות הללו
לקולא - האונס והנחיצות - אסר המחבר את הדבר.

ג. גדרי היתר

אולם מקור הדין בירושלמי הרי עוסק דווקא לא באיסור כי אם בהיתר להוציא
ספר תורה ממקומו בנסיבות מסוימות. נראה שדווקא במקור הדין עצמו ניתן
למצוא פתח להיתר, ויש להגדיר את הנסיבות המתירות.

1. אנוס ואדם חשוב

בברכות ז ע"ב מסופר:

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי,
אמר ליה לא יכילנא, אמר ליה לכנפי למר עשרה וליצלי.

הגמרא שם אמנם אינה עוסקת בקריאת התורה אלא בתפילה במניין בלבד,
אולם בספר אור זרוע (ח"א, הל' קריאת שמע סי' ט) למד מכאן היתר שיהלום את
דברי הירושלמי:

מדקאמר ניכנפי' (לי מר) [למר] בי עשרה ש"מ דנכון וכשר הדבר ליראי
השם ב"ה כשהוא חולה שיכול לכוין שיבואו עשרה ויתפללו עמו, ואם
הוא אדם חשוב בעירו מביאין לו ספר תורה בביתו שיקראו בו עשרה
שמתפללין עמו, דאמר בירושלמי ביומא פ' בא לו בכל אתר את אמר הלך
אצל תורה וכה את אמר מוליכין את התורה אצלם אלא על ידי שהם בני
אדם גדולים התורה מתעלה בהם, והא תמן מובילין את התורה גבי ריש

8 וראה עוד בשו"ע, יו"ד שמד, יח.

גלותא אמר ר' יוסי בר בון תמן ע"י שזרעו של דוד משוקע שם אינון עבדין ל"י כמנהג אבהתהון, ואיתא נמי בירושלמי דסוטה. אם לאותם מביאים בעבור כבודם, לזה שאנוס כש"כ שמביאים לביתו, ובעת הקריאה יעמוד הקורא ויקרא.

דברים אלו הובאו בקיצור ובהשמטות בהגהות אשרי בברכות פרק א סימן ז (והפוסקים הרבו לצטט את הדין מדברי ההגהות אשרי):

חולה שיכול לכוין יבואו עשרה ויתפללו עמו ואם הוא אדם חשוב בעירו מביאין לו ס"ת בביתו ויקראו אותה בעשרה שמתפללין עמו. מא"ז.

הרמ"א בדרכי משה (הארוך סי' קמט והקצר סי' קלה) הראה שיש הבדל בין דברי האור זרוע עצמם לבין הקיצור שלהם בהגהות אשרי. לפי ההגהות אשרי משמע שניתן להתיר הבאת ספר תורה רק בשני תנאים: חולה שהוא גם חשוב. אבל בדברי האור זרוע משמע לכאורה שגם אחד התנאים מספיק, שהרי האור זרוע - בניגוד להגהות אשרי - הביא את המקור בירושלמי המדבר על כהן גדול, ומשמע שמוותר להביא ספר תורה לאדם חשוב גם אם אינו חולה, כי "התורה מתעלה בהם". ומסוף דברי האור זרוע משמע גם שמוותר להביא ספר תורה לחולה אף שאינו חשוב, שהרי הוא עורך קל וחומר: "אם לאותם מביאים בעבור כבודם, לזה שאנוס כ"ש שמביאים לביתו". ואף על פי שזהו קל וחומר שיש עליו תשובה ואיכא למפרך, מ"מ משמע שהאור זרוע כן התיר לחולה אנוס על פי דברי הירושלמי.

עוד הוסיף בדרכי משה ש"משמע קצת" שגם המרדכי שאסר בבית האסורים, יתיר באדם חשוב, שהרי גם המרדכי הביא את הירושלמי המתיר באדם חשוב. אמנם הירושלמי התיר בכהן גדול ובראש הגולה, ולכן אין הכרח שיתיר בכל אדם חשוב, ולכן כתב בדרכי משה: "משמע קצת". ברם אם אין הכרח לעשות פלוגתא בין הראשונים - מדוע לומר שחולקים?

ואכן הרמ"א בסי' קלה השיג על דברי המחבר וכתב: "ואם הוא אדם חשוב, בכל ענין שרי".⁹

9 דנו אחרונים בשאלה אם גם לפי המחבר יש להתיר באדם חשוב. בעל כף החיים שם אות פג כתב: "וכ"ז הוא לדעת מור"ם ז"ל (- הרמ"א) אבל לדעת מרן ז"ל שכתב דבני אדם... ולא כתב דלגדולים מביאים נראה דס"ל דאפי' לגדולים אין מביאין... דס"ל למרן ז"ל... דדוקא לבני אדם שהם גדולים כמו כ"ג וסגן מוליכין אבל לשאר בני אדם אף שהם גדולים כל עוד שאינו כהן גדול וסגן אין מוליכין ובזמנינו זה אינו מצוי לא כ"ג ולא סגן". ופסק על פיו בפניני הלכה, ליקוטים

הרמ"א לא התיר לאנוס שאינו חשוב, אבל כן התיר לחשוב שאינו אנוס, שכן משמע מדבריו לגבי חשוב ש"בכל ענין שרי", היינו לאו דווקא במקרה שעליו דיבר המחבר של בני אדם החבושין בבית האסורין אלא "בכל ענין" - גם ללא אנוס.

האחרונים דנו באריכות בשאלה מה כלול בגדר "אדם חשוב". הדיון מתחיל כבר בשאלה מה יש ללמוד מהירושלמי, במיוחד לגבי ראשי הגולה שלא תמיד היו גדולים בתורה.¹⁰ מעבר לשאלת הגדרת ערכו של אדם כ"חשוב",¹¹ הועלו גם אפשרויות להחיל את גדר "אדם חשוב" גם על אדם שבנסיבות מסוימות הוא חשוב. על פי זה היו שהתירו להביא ספר תורה בשביל חתן, ואפילו בשביל אבל, מכוח היותם בזמן שמחתם או הפכה "אדם חשוב".¹²

2. לצורך עשרה

גדר היתר נוסף שמצאנו הוא הוצאת ספר תורה ממקומו לצורך עשרה מתפללים. יש שפירשו שכל האיסור בירושלמי ובמרדכי נאמר על הבאת ספר תורה לצורך יחידים, שהרי בדיון שם הספר הובא לכהן הגדול. אולם אם עשרה נמצאים במקום כלשהו שאינו בית כנסת, הרי שמותר להביא להם את הספר. באשר לשאלה אם צריך שהמקרה יוגדר כאנוס של הציבור לבוא לבית הכנסת ישנן דעות שונות.

א, עמ' 117, הערה 3 שלפי השו"ע אסור להוציא ספר תורה לצורך אדם חשוב. ובכלל החמיר בפניני הלכה בדין זה בכמה דברים, ואנו ניסינו להציג גישה שונה.
10 הגר"א כאן כתב: "דוקא חשוב בתורה", והעדיף את הגרסה בירושלמי שלפיה ראשי הגולה נהגו שלא כדיון. וראה אגרות משה, או"ח ח"א סי' לד.
11 למשל דיונו של האליה רבה (סקי"ז) בכהנים שאינם יכולים להיכנס לבית הכנסת מפני הטומאה.

12 סקירה רחבה על כך ראה בשו"ת יביע אומר, ח"ט או"ח סי' טו, בעיקר אותיות א, ו. לגבי אבל הוזכרה שם באות ב סברה נוספת: הציבור מעוניין להתפלל בבית האבל לכבוד נשמתו של הנפטר ולכן יש כאן גדר של ציבור הנמצא מחוץ לבית הכנסת, והבאת ספר תורה לצורך ציבור היא גדר היתר נוסף כפי שנראה מיד. ושמא יש לחלק בין מקרה שהאבל יושב שבעה בבית הנפטר, שאז תכלית המניין היא לעשות נחת רוח לנפטר, לבין אבל היושב בביתו שאז תכלית המניין היא יותר כדי לאפשר לאבל להתפלל במניין בלי לצאת מביתו.

האליה רבה בסעיף קטן יז כותב:

גם אפשר דמרדכי [ר"ה סי' תשי] מיירי כשיחידים חבושים או אין להם יכולת לבוא לבית הכנסת אלא שרוצין לאסוף מנין, אבל כשרבים אינם יכולין אפשר דמודה.

בשו"ת בית שערים (או"ח סי' מח) הסביר על פי זה את דברי המגן אברהם שכתב בסקכ"א: "שרוצים לקרות בס"ת בעשרה", ותמה על דברים אלו הפרי מגדים, שהרי כל קריאה בעשרה. והסביר הבית שערים שכוונת המגן אברהם לומר שאם רוצים להביא מניין לבית האסורים בשביל אסירים בודדים הרי זה אסור, שהרי הירושלמי דיבר על הבאת ספר תורה לצורך אדם בודד - הכהן הגדול - והתיר רק מפני חשיבותו. אולם אם עשרה חבושים בבית האסורים, מותר להביא להם ספר תורה.¹³

על פי זה התיר בעל שו"ת בית שערים להביא לציבור ספר תורה גם במקרה שקשה לציבור להגיע לבית הכנסת מחמת הצינה, אף שאין מדובר באונס גמור כמו במקרה של בית האסורים:

נועם מכתבו בא אלי ולשאול הגיע אודות שנוהגים במקומו מקדמת דנא שבימות החורף מפני הצנה מתפללים בחדר שהשו"ב דר שם ומביאים שמה ספר תורה לקרות בשעת הקריאה... העיקר נראה לי דאין איסור להביא ספר תורה מבית לבית אלא לצורך יחיד או יחידים שאינם יכולים לילך לבית הכנסת וכמו בירושלמי שם שהי' לצורך כהן גדול, ולהכי בעינן אדם חשוב אבל לצורך כל הצבור ודאי שרי ועדיפי טפי מאדם חשוב... וכמה דברים אמרו חז"ל מפני כבוד הצבור... דודאי אם יש שם עשרה בבית אסורי' משום כבוד הציבור שפיר מביאי' אצלם ס"ת אלא דמיירי שאין שם עשרה רק איזה יחידים... זה אסור. דבשביל יחידים אינו כבוד לס"ת... ואם כן כל שכן בנידון דידן שכל הקהל אינם יכולים לילך לבית הכנסת מפני הצנה ודאי יניח להם מנהגם ואל ימחה בידם. ומכל שכן שיש לחוש שעל ידי כך יתבטל הקריאה בספר תורה לפעמים או שהרבה לא ילכו לשמוע קריאת ספר תורה...

13 ועיין בכף החיים אות עג שפירש את דברי המגן אברהם הפוך.

כדבריו פסק גם בבאור הלכה בסי' קלה עם סברה לחילוק בין יחיד לציבור:

ולדינא נראה דאפילו להמרדכי דאוסר אפילו באנוס, אינו מיירי כ"א ביחידים החבושים ורוצים להכניף עשרה שם לקה"ת בזה אוסר [ודלא כאו"ז דמשמע שם דמתיר לחולה להכניף עשרה שם ולהביא הס"ת אצלו] ומטעם דמן הדין י"ל דאין חל על יחיד מצות קה"ת בזמן שאין יכול לילך לביהמ"ד, אבל כשיש שם עשרה כיון דחל עליהם חובת קריאה והם אינם יכולים לצאת משם ולילך אחריה גם המרדכי מודה דצריך להביא להם ס"ת לקרות בה. ומצאתי בא"ר שגם הוא כתב לחד תירוצא דהמרדכי לא מיירי בשיש שם עשרה כנלע"ד לדינא.

כאמור, יש לדון בשאלה באיזה מקרה יש להתיר להביא ספר תורה לעשרה: האם רק כשאינם יכולים לבוא לבית הכנסת כדוגמת בית האסורים או בכל מקרה, אם נבין שכל האיסור בירושלמי נאמר רק על הבאת ספר לצורך אדם יחיד? ואם מתירים רק כשאינם יכולים, האם צריכים להיות אנוסים ממש כמו במקרה של י' החבושים בבית האסורים או י' כהנים שאינם יכולים להיכנס לבית הכנסת בשבת מפני הטומאה (מקרה שבו דן האליה רבה)? האם די בקושי כגון צינה? האם גם צורך רוחני כגון תפילה בבית אבל נחשבת? ועוד יש לשאול איך להחשיב אפשרות שהציבור יתפלל במקום אחד ואז ילך לקרוא בבית הכנסת כגון ציבור המתפלל בבית האבל. האם האפשרות לצאת לקרוא בבית הכנסת אחר התפילה מלמדת שאין כאן צורך יותר להוציא את ספר התורה ממקומו? ומה לגבי ציבור שהחליט לערוך מניין נפרד מסיבה כלשהי במקום אחר - כי רוצים להתפלל בנוסח אחר, בסגנון אחר וכו'? האם העובדה שהציבור החליט כך מרצונו תמנע מאתנו להגדיר את המצב כ"אינם יכולים"? ואיך נגדיר מצב שבו אי אפשר לקרוא בבית הכנסת כי מתקיים שם מניין אחר באותו זמן? האם זהו צורך או שנגיד לציבור שימתין עד שתסתיים התפילה בבית הכנסת ואז יקרא שם בתורה? קיצורו של דבר, הגדרת "אינם יכולים" אינה ברורה דייה.¹⁴

כדי להמחיש עד כמה היו שהרחיבו את ההיתר הזה לצורך כלשהו בין השאר מפני החשש שאם נחמיר בדבר אנשים יימנעו מקריאת התורה, נביא את דברי שו"ת יגל יעקב או"ח סי' יד:

14 ראה בשו"ת פתחא זוטא ח"א סי' ח, שדן במקרה ש"אי אפשר... אם לא על צד הדחוק".

והנה לענ"ד הי' נראה דלא תליא בחשיבות האבל רק בחשיבות המתפללים, דמבואר באליה רבה שם דאם יש כהנים שאין יכולים לבוא לביהכ"נ מחמת חשש טומאה... ומה דנקיט שם הא"ר עשרה כהנים נ"ל דל"ד נקיט כהנים דה"ה שאר בני אדם עשרה הוי כאדם חשוב... ואע"ג דשם לא הי' יכולין לבוא לביהכ"נ מפני הטומאה וכאן אפשר להם לבוא לביהכ"נ לשמוע אח"כ קרה"ת, מ"מ ידוע דטריחא להו מלתא לילך שנית לביהכ"נ, ואולי לא יזדמן להם לבוא למצוא בשעת קרה"ת ויצטרכו להמתין והוי כמו טרחא דציבורא ואתו לאמנועי שלא ילכו כלל לשמוע קרה"ת או שלא ילכו לבית האבל להתפלל כלל, ומבואר בש"ע יו"ד שמצוה להתפלל בבית האבל.¹⁵

שיקול זה - של היתר הוצאת ספר תורה לצורך ציבור - בוודאי יכול להתיר הוצאת ספר תורה מבית הכנסת למניין בשטח הפתוח בעת מגפת הקורונה, שהרי אין אפשרות להתפלל בבית הכנסת מפני הסכנה, והציבור אנוס ואינו יכול לבוא אל מקום הספר. ועל פי שיקול זה נראה שיש להתיר גם הבאת ספר תורה לטיולים, שכן ישנם עשרה הנמצאים במקום שבו אין ספר תורה, ולעתים קשה לשנע את כל הקבוצה לבית כנסת במקום יישוב. במצב כזה ייתכן לומר שהגם שאין זה אונס, די בשיקול של ציבור הצריך ספר תורה כדי להתיר להביא להם את הספר לשטח.

בקשר להיתר עשרה ראוי להזכיר גם היתר אחר הקשור לעשרה: מקרה שהעשרה הולכים עם ספר התורה מבית הכנסת למקום שבו רוצים לקרוא. בעל כף החיים (אות עח) מביא בשם אחרונים שבמקרה כזה יש להתיר מכוח דברי הירושלמי, שהרי כל העניין התחיל מקושיה: "בכל אתר את אמר הולכין אחר התורה והכא את אמר מוליכין את התורה אצלן", ואם כן כאשר ספר התורה צועד בראש ואחריו הולכים העשרה הרי זה מותר. היתר זה כוחו יפה לחג שמחת תורה,¹⁶ שבו מתפצלים למניינים במקומות שונים. אם לוקחים את

15 וראה בשו"ת זרע אמת ח"א סי' לז, שכתב שמותר להוציא ספר תורה כדי למנוע טרחא דציבורא שילך לשמוע קריאת התורה במקום אחר.

16 לגבי ההקפות בשמחת תורה דנו הפוסקים בהבאת ספרי תורה ממקומות שונים לשם השמחה, והביאו עוד סברה להתיר. במור וקציעה על אתר הביא את הברייתא ביומא ע"א שתיארה את הבאת ספרי התורה הפרטיים לעזרה ביוה"כ "כדי להראות חזותו לרבים". בתחילה הוא העלה אפשרות שברייתא זו חולקת על כל דין הירושלמי ומתירה בשופי טלטול ספר תורה, אך לאחר מכן העדיף לומר שאין כאן מחלוקת, שהרי שם כל אחד מביא את הספר לכבודו של הספר, אולם להביא ספר למען אדם אסור. ועל פי זה הוא טוען שמותר להביא ספר תורה

הספר מבית הכנסת למקום הקריאה והמניין הולך אחריו, יש להתיר על פי סברה זו.¹⁷

ד. היתר המהר"ם פדואה והרמ"א בעקבותיו - יום או יומיים ו/או הכנת ארון

בעולם ההלכה אנו מוצאים שני סוגים עיקריים של ספרי הלכה: סוג אחד של ספרים הוא ספרי הלכה סדורה שבהם ההלכות מופיעות כהוראות אחת אחרי השנייה, סעיף אחר סעיף, כדוגמת ספר משנה תורה לרמב"ם או השולחן ערוך. גם בדורנו נכתבים ספרי הלכה מהסוג זה. הסוג האחר הוא ספרות השו"ת. ספרים מסוג זה בדרך כלל אינם מסודרים כהלכות פסוקות, אלא פותחים בשאלה או בסיפור, ולאחר מכן מובאות השקלא והטריא של הפוסק ומסקנתו למעשה.

לימוד הלכה למעשה מתוך ספר הלכה סדור מהסוג הראשון הוא בדרך כלל דבר די פשוט. אמנם מקובלנו שראובן ושמעון של השולחן ערוך אינם אותם ראובן ושמעון שלפנינו, אבל בדרך כלל ניתן להשוות בין המקרה שלפנינו למקרה שעליו מדובר בספר ההלכה, וכך לפסוק את הדין. לעומת זאת גזירת

17 להקפות של שמחת תורה, כי זה נעשה לכבודו של הספר ולשמחת התורה. ישנם גדרי היתר נוספים שהוזכרו בדברי הפוסקים ולא רצינו להאריך בהם, אם כי חלקם יכולים להיות רלוונטיים בתקופת הקורונה. לפיכך נביאם כאן בקיצור. יש שכתבו להתיר להוציא ספר תורה ממקומו ביישוב קטן שבו אם לא נוציא ספר תורה חוץ למקומו, כל הציבור שביישוב יפסיד את קריאת התורה (בניגוד לשאלות הרגילות של הוצאת ספר לצורך קבוצה מסוימת, שגם אם לא נתיר לה לשמוע את קריאת התורה, הקריאה תישמע בבית הכנסת של העיר), ראה על כך בשו"ת אשדות הפסגה או"ח סי' ז': "...שלא היה עוד בית הכנסת בעיר ואם לא היו מביאין הס"ת היו מפסידין כל העיר הקריאה, ומה תאמר שיתפללו בבית שיושב שם הס"ת, אפשר שמתיראין מן האומות שיאמרו שקבעו בית הכנסת בלי רשות". בתקופת הקורונה היו זמנים שבהם נאסרו תפילות בבתי הכנסת, וממילא אי הוצאה הספרים לתפילות במרחבים הפתוחים הייתה גורמת לכך שכל היישוב לא ישמע את קריאת התורה. היתר נוסף שלא הארכנו בו: לצורך קריאת פרשת זכור שחיובה מהתורה. ראה מגן אברהם סקכ"ג ואת הסבר השיטה בשו"ת פתחא זוטא ח"א סי' ח. והמ"ב הוסיף בסקמ"ו שהוא הדין בפרשת פרה. בחלק מהיישובים כבר בשבת פרה של שנת תש"ף הפסיקו להתפלל בבית הכנסת מחמת הקורונה והדבר היה רלוונטי. כמו כן מצאנו היתר נוסף שאף הוא היה רלוונטי בחלק מהמקומות: לטלטל ספר תורה פרטי הנמצא בבית פרטי, ראה בשו"ת תורה לשמה או"ח סי' נח, שהתיר מכמה טעמים והוכחות. יש לציין שמחלק מטיעוניו משמע שההיתר אינו דין בכך שספר התורה שייך ליחיד ולא לציבור אלא בכך שהספר נמצא בבית פרטי. לכן בספר פרטי הנמצא בארון הקודש שבבית הכנסת לא יחול ההיתר לדעתו.

הלכה למעשה מספרות השו"ת קשה הרבה יותר. כבר בתלמוד אנו מוצאים פעמים רבות את המונח "לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר", כלומר כשאמורא פסק הלכה בסיפור מסוים, אין זה אומר שאפשר לגזור ממנו הלכה כללית, כי ייתכן שנסיבות המקרה שבו דן האמורא היו מיוחדות, לקולא או לחומרא. קשה לגזור מסקנה הלכתית כללית מפסיקה של רב בסיפור מסוים.

מונח זה שבדברי האמוראים מופיע בלשון אחרת בברייתא המובאת בבבא בתרא (קל ע"ב): "אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה. שאל ואמרו לו הלכה למעשה ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ידמה". בלי להיכנס לכל הפרטים הנידונים בסוגיה שם, אין ספק שהברייתא כאן מביעה את החשש מכך שאנשים יגזרו הלכה כללית ממעשה פרטני, בגלל דימוי לא נכון, כלומר הם לא ישימו לב לנסיבות השונות שבין המקרה ההוא למקרה שבפניהם, וישגו בהלכה.

ברצוננו להאיר זוויית נוספת לבעיה ללמוד הלכה ממעשה. כשהפוסק דן בשאלה ספציפית, פעמים שהוא מבסס את פסקו על מספר שיקולים. אם החמיר ואם הקל, עשה זאת מן הסתם בגלל מכלול שיקולים - צירוף נסיבות, צירוף שיטות וכדומה. כשאנו רוצים להוציא הלכה מתוך דבריו אנו עלולים לטעות, שהרי מהעובדה שפוסק מסוים הקל בשאלה בגלל שלוש סיבות או נסיבות קשה לדעת מה היה פוסק אילו היו רק שתיים מהסיבות או מהנסיבות שציין או אפילו אחת מהן. האם גם אז היה מקל, אבל לרווחא דמילתא הוסיף עוד שיקולים במקרה שהיה לפניו?¹⁸

אכן קשה מאוד לפסוק הלכה מתוך מעשה. ואם נחזור לסוגי הספרים שהזכרנו קודם, קשה לכתוב הלכה כללית בספר הלכה סדור המבוססת על תשובה בשו"ת. נכון שפוסקי הדורות עשו זאת כל הזמן, אולם אין ספק שהיה בכך

18 הפוסקים באמת התלבטו בשאלה הזאת, ומצאנו פה ושם ניסיון לדייק מלשון הפוסק אם כשצירף עוד שיקולים התכוון לומר שרק מחמתם פסק את פסקו או שמא היה פוסק כך בלעדיהם. דוגמה לדיון כזה ראה: "ונראה שאף שצירף טעם שבקצת מקומות נוהגים לעשות נישואין אחר ל"ג לעומר, גם בלא טעם זה היה מתיר בנידונו, ולרווחא דמילתא נקטיה להאי טעמא. וכמ"ש כיו"ב בשו"ת אור לי (סי' סב דף נ רע"א), ובשדי חמד (כללי הפוסקים סי' טז אות לח), שאם הפוסק מצרף טעם נוסף בלשון וכל שכן וכו', משמע שאף בלא זה היה פוסק כן. ושכן מתבאר בכנה"ג יו"ד (סי' טו הגב"י אות ד). וכ"כ בס' בית השואבה (דף סז ע"א). ע"ש" (שו"ת יביע אומר ח"ה, או"ח סי' לח). וראה גם במכתבו הנוקב של הרב א"ד אורבך המופיע בפתח הספר ועלהו לא יבול (עמ' יח).

אתגר גדול - להצליח לדייק בדברי המשיב בשו"ת ולהסיק מסקנות כלליות מדבריו שלא בפירוש נאמרו אלא מכללא.

המקרה שלפנינו הוא לענ"ד דוגמה יפה לצורך לבדוק היטב כיצד להוציא הלכה כללית מפי מעשה שנאמר מכללא, ומיד להלן נפרט את דברינו.

עניין מיוחד יש לנו בנידון דידן בדברי המהר"ם פדואה, שכן דבריו משמשים מקור לדברי הרמ"א.

בדרכי משה הביא את דבריו כך (בקצר סי' קלה ובארוך סי' קמט):

וכתב מהר"ם פדואה בתשובה סימן פח הא דאסור היינו להביאו בשעת הקריאה לבד. אבל להכין לו יום או יומיים ארון או תיבה בביתו שפיר דמי.

מדברים אלו למדנו שני גדרי היתר הנדרשים יחד:¹⁹

1. להביא את הספר לא רק לשעת הקריאה אלא ליום או יומיים.²⁰

2. להביאו אל ארון או תיבה במקום היעד.

מובן ששני התנאים הללו אינם תלויים זה בזה במציאות, וכל אחד יכול להתקיים בלא השני. מחד, הרי ניתן להכין ארון במקום היעד, להביא את הספר לארון לפני הקריאה, להחזירו לאחר הקריאה לארון, ומשם לבית הכנסת. מאידך, ניתן להביא ספר למקום זמני ליום או יומיים ולהניחו על שולחן בלא ארון או תיבה. מציטוט המהר"ם פדואה שבדברי הדרכי משה נראה שצריך את שני התנאים.

בהגהה לשולחן ערוך בסי' קלה הביא הרמ"א רק את התנאי הראשון:

והיינו דוקא בשעת הקריאה לבד, אבל אם מכינים לו ספר תורה יום או יומיים קודם, מותר.

אמנם הלשון קצת מגומגם, וניתן היה לפרש "מכינים לו" במשמעות הכנת מקום, היינו ארון. אבל מה שברור מדברי הרמ"א שהתנאי הראשון נדרש - יום או יומיים.

19 יש שהבינו שדברי הרמ"א מוסבים על דברי המחבר ולכן היתרו נאמר רק במקרה של אונס כמו בבית האסורים. סקירה על כך ראה הרב א"ז שנעעבאלג (לעיל, הערה 3), עמ' קכא-קכב.
20 לגבי השאלה אם יש להביא את הספר יום או יומיים לפני הקריאה או שאפשר להשאירו שם ליום או יומיים לאחר הקריאה ראה הרב ז' דרוק, מקראי קדש, הל' קריאת התורה, סימן ט, ירושלים תשמ"ג, עמ' לה-לו.

תנאי זה על פניו נראה מוזר. הרי אם ממד הזמן הוא בסיס ההיתר כאן, מה מקום יש להתנסח "יום או יומיים"? אם יום למה יומיים ואם יומיים למה יום?

אחרונים ניסו לפענח את הגדר של "יום או יומיים". חלק מהם הפנו למקור הביטוי הזה בתורה בפרשת משפטים (שמות כא, כא): "אך אם יום או יומים יעמד לא יקם כי כספו הוא", שחז"ל פירשו במובן של מעת לעת.²¹

היו שפירשו ש"יום או יומיים" הכוונה "על איזה זמן", כלומר לזמן ממושך ולא רק לזמן הקריאה, וכך כתב למשל בערוך השולחן.

אבל לאחר מכן הביא בערוך השולחן את המנהג לדקדק שיקראו בספר ג' פעמים, כפי שהבאנו לעיל.²² מנהג זה נותן פרשנות מאוד מרחיבה ומחמירה לביטוי "יום או יומיים", שהרי ברוב ימות השנה אין לנו שלוש קריאות ביומיים, ובוודאי לא ביום אחד.²³ נראה אפוא שמנהג זה מציב קריטריונים מחמירים המבוססים על פרשנות שאינה משתמעת מדברי המהר"ם פדואה.

ברם אנו רוצים לדון בשאלה אם אכן לפי מהר"ם פדואה יש בכלל צורך בתנאי זה של "יום או יומיים" גם בלי הרחבתו לשלוש קריאות.

כאמור, מדברי הרמ"א בדרכי משה משמע שהמהר"ם פדואה הצריך שני תנאים, ומדבריו בהשגותיו לשולחן ערוך ייתכן שדי בתנאי של יום או יומיים.

ואכן לקראת סוף התשובה מזכיר המהר"ם פדואה את שני התנאים:

אמנם כמנהג שלנו וכעובדא דידך לייח' תיבה וארון על יום או יומים ולתת בו הס"ת ולהוציאו בשעת הקריאה ולהשי' אות' על העמוד והקוראי'

21 ראה באשל אברהם מבוטשאטש כאן. וראה יביע אומר (לעיל, הערה 12) אות ד.

22 בספר תורת חיים (סופר), סי' קלה סקט"ז העלה אפשרות לומר שנדרשות ג' קריאות כדין חזקה, היינו כדי שהמקום יחזק כמקומו של ספר התורה, וכך באמת משמע מלשונו של בעל ערוך השולחן.

23 בשו"ת ויברך דוד או"ח סי' כו, הביא חבל אחרונים שכתבו שמנהג ג' קריאות הוא מנהג טעות, שכן אין הוא מתיישב עם דברי הפוסקים לגבי יום או יומיים. ובשו"ת קנין תורה ח"ד סי' יח כתב: "ובענין לקרות בהס"ת המובא לבית המנין ג"פ אמנם כן רגיל בפי העולם אולם לא מצאתי מזה בספר... דאין שום יסוד להקפיד על קריאה דג' פעמים דוקא". ושוב כתב כן בקונטרס אהל חנה שבסוף ספר פני ברוך, ירושלים תשמ"ו, עמ' תסה. וכן פסק הרב מרדכי אליהו, צרור החיים, קרית ארבע תש"ס, עמ' 48, סעיף 110: "הבאת ספר התורה איננה תלויה בעובדה אם יקראו בו ג' פעמים או פחות", ועיין שם שהדריך איך להביא את הספר לבית האבל - בליווי עשרה, ראוי בתוך ארון, וכתב לכסותו בבית האבל בשני כיסויים.

**בתורה יעקרו ממקומם לקרא על העמוד ואחר כך יחזירו הס"ת לארון
לא עלה על לב שום אדם לאוסרו כי אין בו פגם לס"ת.**

ברם כפי שכתבנו לעיל, כשפוסקים הלכה מתוך תשובה יש לבדוק היטב מהו השיקול העיקרי שעליו התבסס המשיב, ואיזה שיקול הובא רק כי מעשה שהיה כך היה וחזי לאיצטרופי.

לשם כך נסקור את התשובה כולה, החל מהשאלה.

כך מתחיל הסימן:

אהובי האלוף... אהוביך שאריך ספרו לי איך חביריך חברו עליך כתרנגולת של בית בוקיא וגמגמו עליך על אשר הורית להתיר לגברא רבא שבא בגבולך ולא היה יכול לבא לבית הכנסת של העיר שיכניף בי עשרה להתפלל בביתו ולהביא ס"ת לביתו ולהשים אותה לארון במקום ההוא שיתפללו ר"ה וי"כ או ימי מועד, וחביריך השיגו עליך מכח הג"ה במרדכי פ"ק דר"ה...

כבר מהשאלה אנו רואים שמדובר כאן על הבאת ספר תורה לארון בבית פרטי לצורך "ר"ה וי"כ או ימי מועד". מדובר על אדם שאינו יכול לבוא לבית הכנסת מטעם כלשהו שאינו מבואר בתשובה, אולם די ברור שהוא סובל מבעיה ממושכת שבגללה יצטרכו להשאיר את הספר בביתו הפרטי מס' ימים - ר"ה וי"ה"כ או מספר ימי מועד.

אם כן כבר בשאלה מתוארת מציאות שבה מתקיימים שני התנאים: ארון וזמן ממושך.

כפי שניתן להבין מהשאלה, היא הופנתה למהר"ם פדואה על ידי רב קהילה מסוימת שהתיר את הדבר, ורק לאחר שחבריו חברו עליו "כתרנגולת של בית בוקיא", הוא פנה לקבל עזר מהמהר"ם פדואה. בהמשך התשובה מתאר המהר"ם פדואה את השיקול של הרב המתיר ואת מקורו:

ואתה אהובי מצאת עזר לך מהג"ה ברא"ש פרק קמא דברכות וז"ל חולה שיכול לכוון יבאו עשרה ויתפללו עמו ואם הוא אדם חשוב בעירו מביאין לו ס"ת בביתו ויקראו אותם עשרה שמתפללין עמו מא"ז עכ"ל ההג"ה, וְעֶזְרָא מְצַרְיָךְ הֵייתָ לוֹמֵר שִׁמְעֵתָא אֵלֵיבָא דְהַלְכַת²⁴ וְכֹל כִּי הָאֵי מִילֵי

24 שיבוץ על פי דברים לג, ז: "וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו ידיו רב לו

מעליותא לימרו משמי, וככה הוא מנהגינו בכל הארצות האלו שיחידים בונין במה לעצמם לפרקים להתפלל בביתם ביום מועד ומיחדין שם ארון וס"ת באקראי בעלמא ואין מוחה בידם.

רואים בפירוש שדעת מהר"ם פדואה היא שאין שום צורך שהספר ישהה יום או יומיים במקום העראי, אלא העיקר הוא שיהיה מונח בארון. דבר זה מוכח הן מכך שכתוב "ביום מועד", ומשמע יום אחד, הן מכך שכתוב "באקראי בעלמא".

בהמשך דבריו מקשה המהר"ם פדואה על ההגהות אשרי שהתיר להביא ספר לחולה מהירושלמי ביומא, ואחרי משא ומתן בגרסת הירושלמי ובדבריו הוא מגיע למסקנה שכך יש לתרץ:

וברור לי לפע"ד שכל הדברים הנ"ל הן הירושל' הן ההג"ה מדברים בענין שמביאין הס"ת להם לקרות ואין אצלם שום ארון או תיבה אשר מוציאין הס"ת ממנו ומחזירין אותה לתוכו רק מביאין אותה ממקום אחר בשעת הקריאה ואחר הקריאה מחזירין הספ' למקומו או שהיתה ס"ת דרכה להניח על העמוד המיוחד לקרות עליו ולאדם חשוב וגדול מעתיקין אותה משם להביא אותה גבי הגדול למקום שעומד שם כמו שעשו לכ"ג כדתנן בפרק בא לו אשר עליו קאי הירושלמי ובכך הוא גנאי לס"ת, ובעבו זה יקשה לעשות אם לא לגדולים כנ"ל. אמנם כמנהג שלנו וכעובדא דידך לייח' תיבה וארון על יום או יומיים ולתת בו הס"ת ולהוציאו בשעת הקריאה ולהשי' אות' על העמוד והקוראי' בתורה יעקרו ממקומם לקרא על העמוד ואחר כך יחזירו הס"ת לארון לא עלה על לב שום אדם לאוסרו כי אין בו פגם לס"ת מאח' שמיוחד לה ארון ועמוד להוציאה ולהכניסה ואין הפרש לב"ה של עראי או ב"ה של קבע...

קריאה של המשפט שהדגשנו, שאותו ציטטנו לעיל, ברם עתה הוא מובא בהקשרו, אינה מותירה מקום של ספק: הדגש בדברי מהר"ם פדואה אינו ב"יום או יומיים", אלא בהיות ארון במקום שאליו מובא ספר התורה. הרי כך מתרץ המהר"ם פדואה את הקושיה מהירושלמי על ההגהות אשרי: הירושלמי מדבר על האירוע של קריאת התורה במקדש ביום הכיפורים שבו מוציאים את ספר התורה מארון הקודש ומביאים אותו לכהן הגדול שיקרא בו על במה וכדומה

ועזר מצריו תהיה" ודרשת חז"ל על כך בסוטה ז ע"ב ועוד.

ומיד מחזירים אותו למקום הקבע.²⁵ לכן הירושלמי נצרך להתיר זאת רק בשל העובדה שהתורה מתכבדת בכהן הגדול. אולם אם מדובר על הבאת ספר תורה למקום שבו יש ארון, הרי שבעצם הנחת הספר בארון באורח כבוד הופך המקום החדש להיות מקומו של הספר ואין שום פגיעה בכבודו. לכן אין צורך להתיר זאת בגלל אדם חשוב וכדומה. המשפט המסיים את הפסקה הוא: "ואין הפרש לב"ה של עראי או ב"ה של קבע", כלומר מהרגע שהספר יונח בארון במקום החדש, הרי שהמקום יוגדר מעין "בית כנסת של עראי", וממילא אין שום בעיה בכך שספר תורה נמצא בבית כנסת של עראי.

נראה אפוא שאם נשאל: מהו השיקול העיקרי בהיתרו של המהר"ם פדואה - יום או יומיים או הארון? התשובה ברורה: העיקר הוא היות הספר בארון. נכון שאם הספר שוהה יום או יומיים מתחזק הרושם שהמקום החדש נחשב מקומו הקבוע של הספר ביחד עם שיקול הארון המיוחד, אבל מדברי המהר"ם פדואה ניתן להיווכח שהשיקול המרכזי הוא היות ארון במקום העראי.

נראה אם כן שדברי המהר"ם פדואה שנאמרו מכללא ולא בפירוש מאפשרים ללמוד מה היה הכלל שהיה מנסח: כל שיש ארון במקום הבאת הספר - מותר להביא את הספר, גם אם הספר יישאר שם זמן קצר. רק אם מביאים את הספר ישר לבמה לצורך קריאתו ומחזירים אותו אחרי הקריאה מיד למקומו הקבוע, יש פגיעה בכבודו. אולם אם מביאים את הספר לארון במקום החדש, מוציאים את הספר בשעת הקריאה, מחזירים אותו לארון, ואז בסוף התפילה מחזירים אותו לארון שבבית הכנסת - אין כל איסור בדבר לפי מהר"ם מפדואה.

מדברינו עולה שהדיונים על הגדרת "יום או יומיים" אינם נצרכים. שהרי אם הוכחנו שלא זה היה השיקול העיקרי להתיר בדברי המהר"ם פדואה, אלא מעשה שהיה כך היה, או כלשונו: "וכעובדא דידך...", הרי שעיקר העניין הוא בהכנת ארון, וממד הזמן אינו נדרש כאן, ובלבד שהספר יובא לתוך ארון ולא ישירות לבימת הקריאה.

ואכן המגן אברהם (סק"ב) כתב על דברי הרמ"א:

יום או יומיים - ז"ל מהרמ"פ אם מכינין לו ארון או תיבה על יום או יומי שרי (ד"מ סי' קמ"ט) משמע דהעיקר תלוי באם שעושים שם מקום קבוע לס"ת שרי.

25 לגבי השאלה היכן בדיוק היה מקום הקבע של ספר התורה של הכהן הגדול - בעזרה, בעזרת נשים וכו' ראה שו"ת בית שלמה או"ח סי' לד.

נמצא שגם הוא רמז שעיקר העניין הוא הכנת המקום לספר, אבל לא מלאו ליבו לומר שעניין יום או יומיים אינו תנאי מחייב, ויש להתיר גם בלעדיו.²⁶

האליה רבה (סקי"ז) אומר את הדברים במפורש, וחולק על הרמ"א:

משמע קצת שלא בעיני יום או יומיים קודם, אלא כשמייחדין ארון ועמוד להוציאו ולהכניסו אף באותו יום מותר, ומ"ש יום או יומיים, אורחא דמלתא נקט, גם מעשה שהיה כך היה.

כלומר, יום או יומיים הם סימן לכך שמדובר בתחושת קביעות מסוימת לספר במקום החדש, אולם אם יש ארון לספר הנותן את תחושת הקביעות אין צורך דווקא במשך זמן.²⁷

גם הפרישה (חו"מ סי' א סק"ג ד"ה אי בעית אימא) פסק לכאורה כך, שכן הוא תיאר את המצב בימי חז"ל:

...שבימיהם היו בתי כנסיות שלהם בשדה ולא היו מצניעים שם הספר תורה מפני הגנבים והיו מצניעים אותה בעיר וביום הכניסה היו מוליכים אותה לשדה לבית הכנסת עד אחר היציאה מבית הכנסת שהיו מחזירים אותה לעיר.

משמע מדבריו שהיו מביאים את הספר לתפילה רק בימים ב' וה' והיו מחזירים את הספר "אחר היציאה מבית הכנסת".

לגבי דעתו של המחבר במקרה כזה, לכאורה כפי שכבר כתבנו לעיל, המחבר אסר את העניין קטגורית ולא השאיר פתח להיתר כלל. אולם אם המהר"ם פדואה הראה שדבריו מתיישבים עם הירושלמי, ייתכן לומר שאין הכרח שחלק על המרדכי. ואכן בשו"ת יגל יעקב (או"ח סי' יד) דן על הבאת ספר תורה לבית אבל, וכתב שייטכן שגם המחבר התיר:

הנה בשו"ע או"ח דבני אדם החבושין בבית אסורין אין מוליכין אצלם ס"ת אפי' בר"ה ויו"כ, ומבואר במג"א (ס"ק כ"ב) שם, הטעם משום דאין לס"ת שם מקום קבוע להניחו שם על יום או יומיים... וכן מסקנת כל האחרונים דהכל תלוי בזה...

26 והט"ז בסקי"ב כתב על עניין יום או יומיים: "לא מצאתי מקור לחילוק זה". וכן העיר על הדבר בשו"ת ויברך דוד שם.

27 ושמו הרמ"א כתב רק את הקריטריון של יום או יומיים ולא את העניין של הארון, כי התייחס לדברי המחבר על בית האסורים ששם יקשה להשיג ארון אבל אולי כן יהיה ניתן להשאיר את הספר יום או יומיים.

מעניין לשים לב לכך שבעל יגל יעקב חיבר את דברי המגן אברהם בסקכ"ב לדברי המחבר, אף שהם נאמרו כפירוש על דברי הרמ"א. החיבור הזה נובע מתפיסתו שאין טעם לאפושי פלוגתא, ואם יש מקום קבוע לספר, גם המחבר יודה, שהרי הוא דיבר על בית האסורים שבו מן הסתם אין אפשרות לדאוג למקום קבוע, ולכן הספר יובא לשם רק לצורך הקריאה. לדבריו "כן מסקנת כל האחרונים דהכל תלוי בזה", היינו שלדעתו כולם מסכימים שאם יש ארון ניתן להתיר, גם ההולכים בשיטת המחבר.²⁸

נראה אפוא לאור זאת, שאם בבית האבל יש ארון מכובד, כפי שמקובל בימינו בקרב קהילות שונות שבהן מכינים ארונות קודש ניידים להשאלה לבתי האבלים, ניתן יהיה להביא את ספר התורה לארון לצורך התפילה שקוראים בה בתורה ולאחר התפילה להחזירו לבית הכנסת, ובלבד שהבאתו תהיה קודם קריאת התורה (רצוי לפני התפילה²⁹) אל הארון, ולאחר הקריאה הוא יוחזר לארון ולא ישירות לבית הכנסת. אם תנאי זה מולא, ניתן מיד לאחר התפילה להחזיר את הספר למקומו בבית הכנסת.

עוד נראה להתיר על פי זה במקרה שבו עורכים מניין מחוץ לבית הכנסת - ברחבה פתוחה או במקום אחר שבו רוצים להתפלל בקבוצה נפרדת, למשל בימים הנוראים כשקהילה מתפצלת למניינים לפי מנהגי העדות. פעמים שיש במקום התפילה שמחוץ לבית הכנסת ארון לספר, אבל אין נעילה בטוחה (עם אזעקה וכדומה) כמו בארון הקודש שבבית הכנסת. נשאלתי על ידי הגבאים אם מותר להחזיר את הספר לארון הקודש המוגן שבבית הכנסת אחרי התפילה או שיש להשאיר את הספר ליום או יומיים בארון הפחות מוגן שבמקום התפילה. ונראה על פי הדברים שכתבנו שאין שום צורך להשאיר את ספר התורה יומיים דווקא במקום העראי, אלא כל שהביאו את הספר מבית הכנסת לארון

28 ותודתי לאחד מבעלי ה"אכסניה", הרב פרופ' נריה גוטל, ראש מרכז תורה ומדינה, שסיפר לי על עדות אישית מפי אביו, הרב שלמה גוטל, שהרש"ז אירבך הורה כי עיקר הדבר הוא ארון מוכן במקום מכובד.

29 ראה שו"ת עדות ביהוסף (לר' יוסף אלמושנינו), ח"א סי' מד: "...מ"מ יותר טוב הוא שיביאנו חזן הכנסת בבוקר שאז הוא כבוד התורה שקודם שיבוא הקהל כבר הובא הס"ת ונמצא דכל הקהל באים אח"כ אצל התורה ואין התורה הולכת אחריהם. אבל בשעת הקריאה נמצא דלצורך הקהל היא באה וגם כבוד לציבור דאין יושבין דוממין ומצפין ועוד יש רמז לדבר ממה שכתוב שהקב"ה מקדים לבוא לבית הכנסת בכל יום וכו' והכא נמי התורה צריך שתהא מקדמת לבוא קודם בוא ישראל דומיא דקב"ה ועוד... דאין נופלין על פניהם אלא במקום שיש ספר תורה...".

שבמקום העראי, יכולים להשיבו בסוף התפילה לארון המוגן שבבית הכנסת, ואדרבה, זהו כבודו שמשמרים אותו בצורה מוקפדת, ובוודאי אין בהולכתו אחר התפילה פגיעה בכבודו.

ה. כבוד ספר התורה

כאן המקום לדון על שאלת ה"איך" ולהעיר על "השמיכה הקצרה" שיש בעניין הבאת ספר תורה לבית האבל או לשטח, ועל חומרא דאתי לידי קולא. פעמים שרוצים להחמיר בנד"ד ולהשאיר את ספר התורה לשלוש קריאות, ומשום כך הספר נשאר בבית האבל לאורך כל שבעת ימי האבלות ואף יותר מהם, ויש לחשוש שלא ינהגו בו כבוד. כדי לעורר על כך נזכיר את דברי ר' יעקב עמדין במור וקציעה שכתב נגד הבאת ספר תורה לבית האבל: "שאינן נוהגין בו כבוד ומורא כראוי אחר שמעמידין אותו בבית החורף מקום שהילדים קטנים עומדים שם, ואי אפשר להזהר בו בכבוד כראוי...". הרב עובדיה יוסף בתשובתו בעניין (שו"ת יביע אומר ח"ט, או"ח סי' טו אות ג) הביא את דברי המור וקציעה וכתב על כך:

והעלים עינו ממה שפסק מהר"ם פדואה שאם מניחים אותו בארון, שפיר דמי. ושלא עלה על לב אדם לאסור. ובודאי שצריך להזהר בכבוד הס"ת כראוי, ולא בשופטני עסקינן שנותן הס"ת במקום שילדים מצויים שם, ולא נוהגים בו כבוד ומורא.

כלומר, הרב עובדיה יוסף דוחה את דעתו המחמירה של היעב"ץ לאסור לחלוטין להביא ס"ת לבית אבל, אבל מסכים עם החשש לכבוד הספר, המובע בדבריו. וראה עוד בספר משנת חכמים לר' משה חאגיז (המעלה הה' ו' אות ריא) שאף הוא הזהיר על כך לא מצד מה שמתרחש בחדר שבו נמצא הספר, אלא מצד הדרך אל בית האבל וכן מצד מקום העמדתו בעת הקריאה:

שכל אחד ואחד ימלאנו לבו אפילו בימי אבלו אינו חושש ואינו יראה למידת הדין המתוחה עליו ושולח ומביא ספר תורה לתוך ביתו ומעבירו במבואות המטונפים ופורס על גבי אחד מן השולחנות את השמלה. כי מי יודע אם השולחן מלא קיא... ואותה שמלה אם היא שמלה שתחת המיטה ומטילין עליה ספר תורה בלי שום פקפוק ונדנוד איסור כלל כאלו מצוה רבה קא עבדי...

מכאן יש ללמוד שגם כשמקילים ומביאים ספר תורה אל מחוץ לבית הכנסת יש להקפיד מאוד על כבודו הן בדרך, הן במקום הבאתו, הן באופן הנחתו. מעבר לכבוד, יש לשים לב שאין פוגעים בתקינותו של הספר - הובלה זהירה ללא נפילות ח"ו או טלטלות, אי חשיפת הספר לגשם וללחות ועוד דברים, וכדאי מאוד להיוועץ בסופר סת"ם מומחה על הדרך הנאותה להעביר את הספר מבלי שייפגע.

ו. סיכום

כשאנו באים להכריע בשאלת הוצאת ספר תורה ממקומו עומד בפנינו כבודו של ספר התורה. האם נכון להקל בנושא על חשבון כבודו של הספר? יחד עם זאת, יש לקחת בחשבון שהחמרה בעניין עשויה להביא לביטול שמיעת קריאת התורה של יחידים, של מניין ולעתים של יישוב שלם. לכן צריך לשקול בפלס איך להכריע כאן.

נראה שיסודות הדין הזה אינם כמו דינים רגילים בהלכה. לדיננו אין מקור ישיר בתלמוד הבבלי,³⁰ וגם המקור בירושלמי הוא משאלת הנהגה בסוגיה שאופייה אינו הלכתי. גם ציינו לעיל שדברי הירושלמי דווקא נוטים למצוא היתרים לעניין ולהרחיבם.

הדין שבו אנו עסוקים אינו מופיע בשלושת עמודי ההוראה - הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, וגם זו סיבה להחמיר בו פחות.

ואכן הפרי חדש בסי' קלה תמה על המרדכי ועל המחבר שהביאו:

אין מביאין אצלם ספר תורה - כן כתב המרדכי והביא ראיה מהא דאמרינן בירושלמי... ואיני רואה מכאן ראיה כלל אלא היכא דאפשר שילכו אחר התורה. אבל היכא דלא אפשר והם חבושים בבית האסורים אפשר דניחא ליה לספר תורה לילך אצלם כדי שיצאו בו ידי חיוב היום מקריאת ספר תורה, ולעניין דינא צריך עיון.

כלומר, הירושלמי דיבר על מקרה שאפשר ללכת אל הספר, ולכן עלתה השאלה מדוע מטלטלים את הספר. אבל אין דנים אי אפשר מאפשר, ולכן אין ללמוד

30 אדרבה, ראינו לעיל, הערה 16 כי היעב"ץ העלה אפשרות לומר שהבבלי חולק על דברי הירושלמי. וראה להלן מספר אפיקי מגינים.

מדבריו לאסור במקרה כגון בית האסורים שבו אי אפשר לבוא אל מקום הספר, וממילא כל הדין ביסודו צריך עיון.

וגם הבאור הלכה שם תמה על יסוד הדין הזה:

ובאמת הדבר תמוה, דהירושלמי מיירי כשאפשר לילך למקום שהספר תורה מונחת, ולכך זלזול הוא כשמוליכין ספר תורה אצלן. מה שאין כן בזה שאנוסים הם ורוצים לקיים מצות קריאת התורה למה לא נביאה אליהם, מאי זילותא הוא לספר תורה כשבני אדם מהדרין אחריה לקרות בה אם נביאה אליהם כיון שהם אינם יכולים לילך אחריה? אחר כך מצאתי בפרי חדש שתמה גם כן בזה...

אין פלא שכפי שכבר ראינו הוא הולך לקולא בדין זה ומצמצמו, שכן כל יסודו ומקורו תמוהים בעיניו. סקירת הסעיפים הקטנים של המשנה ברורה בסעיף הזה בזה אחר זה מראה שבכל סעיף קטן הוא מביא שיקול חדש להקל.

גם בספר אפיקי מגינים על אתר (בסי' קלה), לאחר שהביא את מקורות הדין הקשה על עצם יסודו מתיאורים היסטוריים שונים בש"ס:

וקשה לי דהא מבואר בכמה מקומות בש"ס דבזמנם לא היה הספר תורה מונח בבית הכנסת לפי שלא היה משתמר שם, דבתי כנסיות שלהם לא היו בישוב כדמשמע בכמה מקומות, עי' שבת כ"ד ע"ב והיו מניחין הס"ת בבית אחר המשתמר שם, ובכל פעם שהיו צריכים לקרות היו מביאים הס"ת לבית הכנסת וכדאמרין בעירובין פ"ו ע"ב ובסוכה ט"ז ע"ב פעם אחת שכחו ולא הביאו ס"ת מערב שבת, ומצאו סדינים פרוסים והביאו ס"ת וקראו בו. ושם³¹ צ"א ע"א מעשה בשעת הסכנה והיינו מעלין ס"ת מחצר לגג וכו' לקרות בו, ובסוטה ל"ט ע"ב אין ש"ץ רשאי להפשיט את התיבה בציבור, ופירש רש"י שהיה דרכם להביא ספר תורה מבית אחר לבית הכנסת וכו' וכשיוצאים משם נוטלין הספר תורה לבית המשתמר בו ע"ש... הרי מבואר דהיו מביאין הס"ת לבית הכנסת ולא היו הציבור הולכין להבית ששם הס"ת ולקרות שם...³²

31 כוונתו למסכת עירובין.

32 בהמשך דבריו הוא מנסה ליישב את דינו של המרדכי עם המקורות שהביא מהבבלי, אולם נראה שגם אחרי התירוצים פשט המקורות הוא שתמיד הביאו ספר ממקומו הקבוע למקום קריאה אחר.

נראה אפוא שיש להקשות על עצם בסיס הדין שבו אנו עוסקים. תמוה אם כן שחלק מהפוסקים נטו כל כך להחמיר בנושא. למשל בכף החיים שם אות עה כתב לגבי בית האבל:

הנוהגים שמוליכים ס"ת לבית האבל ומעמידין אותו בביתו לקרות ביום הכניסה לאו שפיר עבדי... ועכשיו נוהגין שאחר שגומרים התפילה בבית האבל הולכים כולם לביהכ"נ לשמוע קה"ת.

ייתכן שחלק מהפוסקים החמירו בעקבות דברי הזוהר שכתב: "גלותא דספר תורה אפילו מבי כנישתא לבי כנישתא אחרא אסיר" (אחרי מות, ח"ג עא ע"ב).³³ במור וקציעה שם הביא את דברי הזוהר וכתב שאין להקשות מהמקומות בתלמוד המספרים על הבאת ספר תורה מבית פרטי לבית הכנסת, כי הזוהר אסר מבית כנסת אחד לבית כנסת אחר, ואין זה דומה להבאת ספר מבית פרטי לבית כנסת לצורך קריאה. אמנם בברכי יוסף הביא מי שכתבו שהזוהר דיבר רק על יום צרה, ולא על הבאת ספר ממקום למקום בימים רגילים, ולכן התירו להעביר ספר תורה מבית כנסת לבית כנסת בשמחת תורה כדי שהקפות יהיו עם שבעה ספרים.³⁴ לפי זה ייתכן שדווקא בימי מגפת קורונה יהיה מקום להחמיר יותר בעניין משום שמדובר בעת צרה, אם כי נראה שהפוסקים שהעמידו את דברי הזוהר בעת צרה לא התכוונו למצב שבו אין ניתן להתפלל בתוככי בית הכנסת מחמת הצרה עצמה.

מכל מקום לנו אין עסק בנסתרות. נראה אפוא שבדין זה יש ללכת לקולא ולאמץ את גדרי ההיתר השונים שראינו בפוסקים (אדם חשוב, לצורך עשרה, עשרה שהולכים עם הספר, הכנת ארון מיוחד, יום או יומיים ועוד), ובוודאי אין להצריך מספר תנאים יחד כדי להקל,³⁵ ובלבד שבהוצאת הספר יישמר כבודו.

33 וראה שם עמוד א וזהר ויחי, ח"א רכה ע"א. ייתכן ששם דובר על הבאת ספר תורה שלא לצורך קריאה בו, אלא לצורך זעקה, ובאמת ייתכן שהבאת הספר לצורך אחר מאשר תכליתו המקורית בעייתית יותר מהבאתו לצורך קריאה.

34 ור' אהרן ווירמיש במאורי אור, חלק ד (באר שבע), לד ע"א כתב שדברי הזוהר נאמרו רק אם לא מקפידים על התנאים המוזכרים בשולחן ערוך וברמ"א.

35 ראה מה שכתב הרב דוד יוסף בספרו אוצר פסקי הלכות על פי סדר השולחן ערוך, על הסעיף דידן, אות כו, ששם כתב על כך שלדעת המחבר אין להקל באנוס בלבד: "מכל מקום כיון שלא יצא הדבר מכלל מחלוקת הראשונים, היכא שיש טעם נוסף להקל יש לסמוך על זה, והוי כספק ספיקא לקולא".

ז. מסקנות

א. כאשר נדרשים להתפלל אך ורק מחוץ לבית הכנסת - כדרישת הרשויות בעת מגפת הקורונה, מותר להביא ספר תורה מבית הכנסת לציבור שבחוץ. הנכון ביותר הוא לדאוג שיעמוד ארון מכובד במקום התפילה, ואז להביא את הספר לפני התפילה ולהחזירו למקומו עם תום התפילה. יש לשמור על כבודו של הספר בעת העברתו ממקום למקום, ויש עניין שילכו עשרה עם ספר התורה מבית הכנסת. אמנם בעת מגפת הקורונה הורו להימנע מהתקהלויות ולשמור על מרחקים מחשש הדבקה, ובמצב כזה ייתכן שדווקא עדיף שלא ילוו את ספר התורה, אם הדבר יגרום להם להתקרב זה לזה.

ב. גם אם אין ארון, ניתן להתיר את הבאת הספר משום שמדובר על ציבור שאינו יכול לקרוא בתורה בבית הכנסת.

ג. מותר להביא ספר תורה לבית האבל, אם יש שם ארון, ואין צורך להשאירו שם מעבר לזמן התפילה, ובוודאי לא לשלוש קריאות.

ד. אם קשה להשיג ארון לבית האבל, וגם אי אפשר לייחד לו חדר שבו יועמד בכבוד, יש מקילים מטעם שהאבל נחשב אדם חשוב או משום שהציבור צריך להתפלל שם ולצורך עשרה מותר להביא ספר, ואין להטריחם לילך לבית הכנסת לאחר התפילה לקרוא שם בתורה. מ"מ ראוי להשתדל מאוד להכין מקום ראוי לספר.

ה. מותר להוציא ספר תורה לשטח בעת טיול וכדומה, כיוון שמוציאים את הספר לצורך ציבור ולא לצורך יחיד. ראוי להקפיד שיהיה שם ארון מיוחד אם אפשר. לגבי אופן טלטולו בנסיעות ואופן השארתו במחנה המטיילים יש להאריך, והעיקר לשמור על תקינותו ועל כבודו כמבואר בהל' ספר תורה.

ו. אם מקיימים מניין בבית חולה, יש לדון אם לקבל את דברי האור זרוע שעשה קל וחומר מחשוב לחולה, היתר שפחות התקבל בפוסקים. לכן ראוי לא להקל במקרה כזה אלא אם יש ארון.

ז. מכל הדברים הללו ניתן להסיק שראוי ללמד את קהילות הקודש שיכינו ארון נייד שיהיה בקהילה וישמש לצורך הבאת ספר תורה לתפילות הנערכות מחוץ לבית הכנסת בהזדמנויות שונות.

